

Driekwabdieren in Teylers Museum

door J. Leloux

Onderzoek naar trilobieten stond rond 1850 in de kinderschoenen. Het had een epicentrum in de Bohemen en wel in de streek die wij tegenwoordig Barrandië noemen. Deze streek is genoemd naar de Fransman Joachim Barrande, een paleontoloog die tussen 1846 en 1872 een groots werk schreef over de Paleozoïsche fossielen uit die streek. Afb. 1. Tal van amateurs, vaak in bezit van eigen groeves, hebben jarenlang exemplaren uitgehakt en verkocht. Het werk van Barrande uit 1852 over trilobieten zou prioriteit krijgen voor veel namen en was bovendien meer dan honderd jaar lang toonaangevend voor de studie van deze dieren. Afb. 2. Hij heeft een grote collectie aan het Museum voor Natuurlijke Historie in Praag nagelaten.

Teylers Museum heeft een historische collectie. Het grootste deel daarvan is gekocht door de eerste twee directeurs, Marinus van Maarn en Jacob van Breda. Afb. 3. Zij blonken uit in het aanschaffen van materiaal dat op dat moment een hot topic was. Van Breda, niet alleen directeur van Teylers Museum maar ook directeur van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, had contact met veel vooraanstaande geleerden. Zo ook met Barrande. Teylers Museum bezit zelfs nog een brief van Barrande aan Van Breda uit 1857. Helaas voor dit artikel gaat het in die brief niet over trilobieten, maar over de Nautilus. Wel probeert Barrande aan Van Breda een collectie 'Silurische' fossielen uit de Bohemen te verkopen. Gezien het vele geld dat Van Breda aan de aanschaf van Barrandes boeken heeft uitgegeven, dacht de Fransman dat deze ook genoeg geld had voor een collectie en/of exemplaar, waarvoor prof. Sedgewick uit Cambridge een grote belangstelling had, maar onvoldoende geld. Van Breda had echter enige jaren daarvoor al behoorlijk wat geld uitgegeven aan een collectie trilobieten die voornamelijk uit Barrandië afkomstig was.

In 1848 ontving Jacob van Breda een brief van de bekende Duitse fossielenhandelaar August Krantz uit Berlijn. Hierin werd 'Eine Sammlung von 400 Arten und Varietäten von Trilobiten' voor 500 thalers aangeboden. Twee jaar later ging Van Breda op dit aanbod in en wist wat af te pingelen. Op 21 februari 1851 schreef Krantz, die toen net in Bonn was gaan wonen, dat hij een collectie met 250 soorten en 400 variëteiten trilobieten naar Haarlem verzonden had voor 400 Pruisische thalers. Een arbeider verdiende destijds ongeveer één à anderhalve thaler per dag. Omgerekend naar huidige maatstaven zou die aanschaf minimaal 50.000 gulden gekost hebben. Volgens de handelaar zou het gaan om een van 's werelds mooiste collecties. Alleen de collectie van Barrande zelf zou nog mooier zijn. De verzameling was bijeengebracht door amateurs, maar het is niet bekend wie dat waren.

Deze collectie werd door Tiberius Winkler, die Van Breda in 1864 als conservator van het Kabinet opvolgde, in 1863 gecatalogiseerd. Afb. 4 – 9. Helaas zijn eventuele originele etiketten en objectnummers van Krantz verloren gegaan.

Winkler hanteerde dezelfde indeling van het dierenrijk als zijn voorganger Van Breda. Die deelde het dierenrijk in vier delen in: de plantdieren, de weekdieren, de gelede dieren en de gewervelde dieren. Trilobieten werden tot de schaaldieren gerekend, die, samen met de insecten en de wormen, tot de gelede dieren hoorden.

In zijn "Gids voor den bezoeker van de verzameling versteeningen" uit 1892 schreef Winkler weinig over de trilobieten. In de grote fossielenzaal zou in vitrine 2, dat is het tweede venster meteen aan de linkerkant, een kleine verzameling "driekwabdieren" liggen. Hij noemt de drie delen van het lichaam van voor naar achteren schild, borst en buik en vermeldt Barrande als de geleerde die zich in het bijzon-

der met deze schaaldieren heeft beziggehouden. In vitrine 4, 5 en 6 zouden meer dan 300 verschillende soorten 'van deze belangwekkende dieren' liggen.

Zowel Winkler als Van Breda wisten niet veel van trilobieten. Zij waagden zich dan ook niet echt aan veranderingen van de waarschijnlijk door Krantz meegeleverde determinaties, die de monografie van Hawle en Corde volgden. Corda, zelf een zeer getalenteerd paleobotanicus maar zonder ervaring met trilobieten, schreef dat werk en maakte geïdealiseerde tekeningen op basis van halve aantekeningen van Hawle in 1847. Het werk kan gezien worden als een poging van de Boheemse patriotten om de Franse indringer Barrande, die in 1846 al een 'note préliminaire' had geschreven, uit de Boheemse paleontologie te weren. In 1849 kwam Corda tragisch om het leven tijdens een schipbreuk. Toen Barrande goed onderbouwde kritiek gaf op dit werk, heeft Hawle zelfs nog geprobeerd zich van zijn auteurschap te ontdoen. De rest van zijn leven heeft Hawle zich vooral als 'leerling' van Barrande nuttig gemaakt.

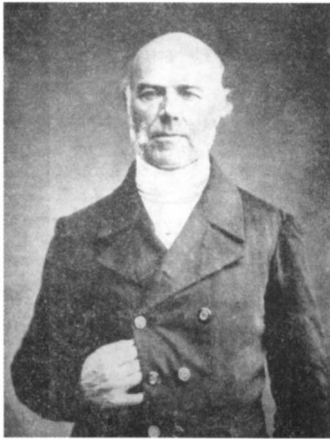
Tot na de Tweede Wereldoorlog hebben de trilobieten gelegen zoals Winkler ze in de vitrines had achtergelaten. Daarna is het aantal fossielen per vitrine sterk uitgedund en wat nu niet meer in de vitrines ligt, ligt in depot. Etiketten met nieuwe namen zijn hier en daar bij de objecten gelegd. Waarschijnlijk is de serie boeken van Barrande, waar antiquarisch alleen voor veel geld aan te komen is, de grootste schat die Teylers Museum bezit op het gebied van trilobietenstudie. De collectie geeft een leuk beeld van de trilobieten die amateurs in Barrandië zo rond 1850 gemiddeld hebben opge-raapt. Komt dus gerust kijken.

Geraadpleegde literatuur

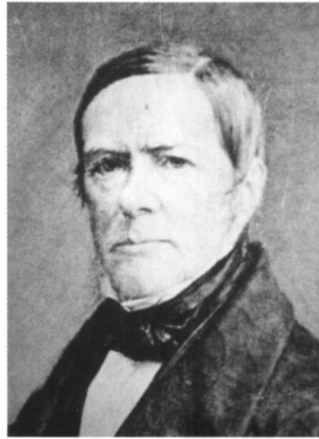
- Archieven van J.G.S. van Breda in Teylers Museum.
Barrande, J., 1852. *Système silurien du centre de la Bohême. Ière partie. Recherches paléontologiques, I: Trilobieten - Praag, Paris, XXX+935 pp., Atlas 51 pls.*
Breure, A.S.H. & J.G. de Bruijn (eds.), 1979. *Leven en werken van J.G.S. van Breda (1788-1867) - Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, Haarlem.* 429 pp.
Chlupáč, I., 1993. *Geology of the Barrandian. A field Trip Guide - Senckenberg-Buch 69, 163 pp.*
Horny, R. & F. Bastl, 1970. *Type Specimens of Fossils in the National Museum of Prague. Volume 1. Trilobita. - Museum of Natural History, Praag, 354 pp. & 4 tabellen.*
Winkler, T. C., 1863. *Musée Teyler. Catalogue systématique de la collection paléontologique.*
Winkler, T.C., 1892. *Gids voor den bezoeker van de verzameling versteeningen.*

Bijschriften bij de foto's

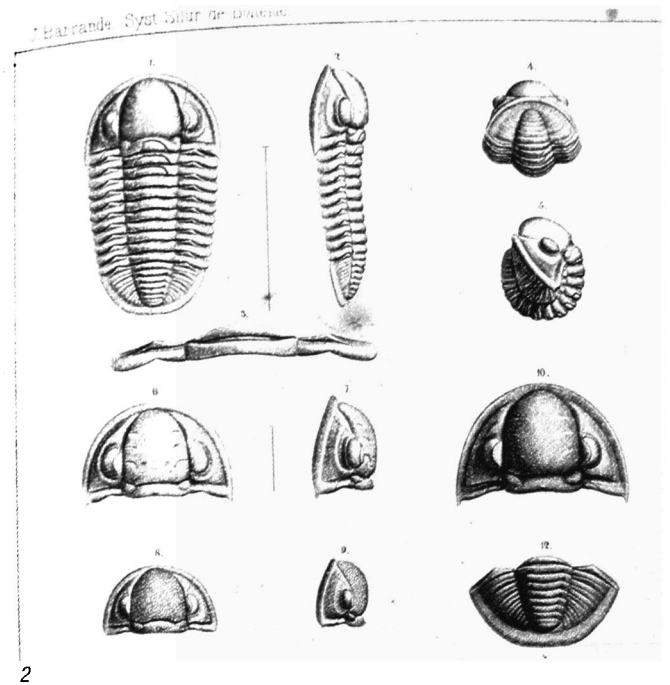
1. *Joachim Barrande (1799-1883) schreef een meesterwerk in 24 delen met 1300 lithografische platen over het Paleozoïcum van Centraal-Bohemen. Deze streek zou later naar hem vernoemd worden (het Barrandien).*
2. *Een kijkje op één van de lithografische platen in het trilobietendeel van Barrande uit 1852. Deze platen zijn gemaakt door de Tsjechische artiest Josef Fetters uit Praag.*
3. *Jacob Gijsbrecht Samuël van Breda (1788-1867) was directeur van Teylers Museum van 1839 tot 1864. Hij is verantwoordelijk voor de aankopen van een groot deel van de collectie.*
4. *TM 496. **Hydrocephalus carens** Barrande, 1846 uit Skryje, Tsjechië. In de catalogus van Winkler uit 1863 is dit specimen **Paradoxides bohemicus** Burmeister genoemd, afkomstig uit de 'Schiste Silurien du Skrey, Bohème'. In navolging van Barrande werd door Winkler alles van het Paleozoïcum ouder dan Carboon Siluur genoemd. **Hydrocephalus carens** is een veel voorkomende trilobietensoort in het Midden-Cambrium bij Skryje. Het skeletmateriaal is bij dit object opgelost en vervangen door limoniet.*

1

3

2

4

6

7

5

8

9

5. TM 535. Deze komt uit dezelfde laag en vindplaats als het in afb. 1 afgebeelde fossiel. Door Winkler werd het *Agraulos delphinocephalus* Corda genoemd.

6. TM 459. Het pygidium van een *Trochurus speciosus* Beyrich, 1845. Winkler, 1863 beschrijft dit specimen als *Corydocephalus flabellatus* Corda 'du calcaire silurien de St. Ivan, Bohème'. Zijn determinatie was correct, alleen gebruikte hij een jongere synoniem. De Onder-Silurische Lithen Formatie bij Svaty Jan pod Skalou is de vindplaats van de typen van deze soort. Deze formatie bevat heel weinig complete trilobieten.

7. TM 440. *Miraspis mira mira* (Barrande, 1846). Volgens Winkler, 1863, was het een *Odontopleura mira* Barrande, 1846, 'du calcaire silurien de Kolednik, Bohème'. Het vroegere dorpje Kolednik is nu onderdeel van de stad Beroun. Hier is een ontsluiting van het bovenste deel van het Onder-Siluur samen met het Boven-Siluur. Dit fossiel komt waarschijnlijk uit het Onder-Siluur van deze ontsluiting.

8. TM 669. Cephalon van *Proetus (Proetus) bohemicus* Hawle & Corda, 1847. Winkler, 1863, gaf als gegevens op: *Proetus concinnus* Dalm. 'du calcaire silurien de Koniéprus, Bohème. *Proetus (Proetus)* is een karakteristiek subgenus voor de Praag Formatie (Onder-Devoon), waarvan de Koneprusy Kalkstenen een onderdeel uitmaken.

9. TM 643. Volgens Winkler, 1863, een *Phacops latifrons* Burmeister 'du terrain dévonien de Gerolstein dans l'Eifel'.